

Sobre la proposta lexicogràfica del *Diccionario de restricciones léxicas*

M. Teresa Espinal

Universitat Autònoma de Barcelona

Sumari

1. Síntesi de la proposta lexicogràfica
del DRL	4. Qüestions obertes
Referències
2. Avantatges del DRL	
3. Sobre les relacions entre intensió
i extensió al DRL	

He organitzat els meus comentaris a la ponència del Prof. I. Bosque en quatre apartats. En el primer, faré una síntesi de la proposta lexicogràfica del *Diccionario de Restricciones Léxicas* (a partir d'ara DRL). En el segon, comentaré els avantatges principals que a parer meu té la proposta lexicogràfica del DRL. En el tercer, presentaré algunes reflexions sobre els conceptes d'intensió i extensió, i el seu ús en el text de la ponència.¹ En el quart i últim apartat, esmentaré quatre qüestions que, al meu entendre, queden obertes en l'estat actual d'elaboració del projecte.

1. Síntesi de la proposta lexicogràfica del DRL

Els trets més característics del DRL a dia d'avui són els següents:

— Diccionari combinatori.

El DRL és un diccionari combinatori, cosa que significa que se centra a descriure les restriccions lèxiques i / o semàntiques entre predicats i arguments.

— Selecció-s(emàntica).

El DRL és un diccionari que fixa la selecció-s dels predicats, cosa que vol dir que l'objecte de descripció és la selecció de naturalesa semàntica d'argu-

1. Cal notar en aquest sentit que el text de la ponència que aquí es publica no és exactament coincident amb el text al qual els comentaristes vam tenir accés abans de la celebració de la reunió de la Xarxa Temàtica en Gramàtica Teòrica – 2003 i al qual em refereixo a les pàgines següents.

Així mateix, *Diccionario de restricciones léxicas* és el títol provisional del projecte dirigit per Ignacio Bosque, publicat amb el títol definitiu de *Redes. Diccionario combinatorio del español contemporáneo*, Madrid, SM, 2004.

ments per part dels predicats lèxics. Des d'aquest punt de vista, aquest diccionari vol donar resposta a qüestions com les següents: com restringeix un predicat els seus arguments?, quants arguments requereix qualsevol entitat que es comporti com a predicat?, quina naturalesa semàntica tenen els arguments requerits per un predicat?

— Direccionalitat P(predicats) > A(arguments).

El DRL constitueix una proposta lexicogràfica centrada a analitzar les relacions semàntiques entre predicats i arguments des de la perspectiva dels predicats. Tots els lemes són predicats i, lògicament, aquests són de diverses categories gramaticals. Els arguments dels predicats de vegades són interns i de vegades externs i, per tant, el DRL conté informació sobre arguments interns i externs, segons els requisits lèxics i semàntics dels predicats objecte d'anàlisi. En definitiva, aquest diccionari vol donar resposta a la pregunta de quina relació existeix entre el significat d'una paraula i les condicions selectives que aquesta mateixa paraula imposa entesa com a predicat.

Aquestes tres propietats són el punt de partida del disseny i de la confecció de la proposta lexicogràfica que el Prof. Bosque està elaborant. Un cop descrites aquestes propietats, al següent apartat esmentaré els avantatges més significatius d'aquest diccionari.

2. Avantatges del DRL

Si comparem aquesta obra amb altres propostes lexicogràfiques que hi ha al mercat es poden destacar de forma molt destacable tres avantatges:

— Completesa o exhaustivitat de la caracterització argumental.

A parer meu el DRL no és només una obra representativa de les combinacions P > A, sinó que és una obra que representa exhaustivament aquestes combinacions. Perquè s'entengui a què em refereixo, considereu l'entrada *profundamente*. Moltes obres lexicogràfiques de caràcter semasiològic per a la llengua espanyola només donen una definició, bàsicament «de manera profunda». Ara, com bé nota l'autor del DRL, a partir d'aquesta definició cap usuari de l'espanyol, ni que sigui un parlant natiu, no pot inferir quins tipus d'esdeveniments es realitzen profundament.² Una obra que dona alguna pista sobre les possibilitats combinatòries de l'adverbi *profundamente*, entès com a predicat de classes d'esdeveniments, és el *Gran diccionario de uso del español actual* d'Aquilino Sánchez. Vegeu l'entrada d'aquest adverbi que recollim a continuació, especialment les accepcions 2 i 3:

2. Hi ha esdeveniments respecte als quals la nostra intuïció lingüística suggereix que no es poden combinar amb aquest adverbi. Per exemple, noteu la malformació de combinacions del tipus: **escribir profundamente*, **visitar profundamente*, etc.

1. De manera honda o profunda: *Antes de irse inhaló profundamente el olor a rosas que aún quedaba en el lugar.* **2.** Referido a acciones como dormir, con mucha intensidad: *Durmió profundamente lo que quedó de la noche.* **3.** FIG Referido a ideas, sentimientos, diálogo, etc., a fondo, mucho o con intensidad: *Los cristianos no hemos creído profundamente en el misterio de la Navidad. Estaba profundamente afectado por la pérdida de mi amistad.*

SIN **1.** Hondamente. **2.** Intensamente. **3.** Seriamente.

ANT **1.** Superficialmente.

El lector podrà observar que en aquesta obra ja es donen indicacions clares sobre la mena d'arguments externs, és a dir, la classe semàntica d'arguments, que selecciona el predicat objecte d'anàlisi. Així i tot, aquesta entrada és, tant des d'un punt de vista quantitatiu com qualitatiu, molt diferent de la que té el mateix adverbi al DRL. Vegeu l'entrada parcial que recollim a continuació:³

A. VERBOS QUE DENOTAN MOVIMIENTO FÍSICO O FIGURADO HACIA EL INTERIOR DE ALGUNA COSA. TAMBIÉN OTROS QUE DESIGNAN, FÍSICA O FIGURADAMENTE, LA ACCIÓN DE ENTRAR EN CONTACTO CON LA RAÍZ DE ALGO: calar, penetrar, adentrarse, entrar, ahondar(se), sumir, arraigar, enraizar, permear.

B. VERBOS QUE DENOTAN ANÁLISIS O CONSIDERACIÓN DE ALGO: estudiar, analizar, investigar, examinar.

C. VERBOS QUE DENOTAN INFLUENCIA SOBRE ALGO O ALGUIEN: marcar, influir, afectar, atraer, llamar la atención, incidir, impactar.

Parlar de completesa vol dir que aquesta obra recull els verbs que de manera representativa es poden combinar amb el predicat adverbial *profundamente*, i aquests verbs els presenta agrupats en classes lèxiques. (Tornaré sobre aquest punt més endavant).

Un cop he parlat de completesa i d'exhaustivitat, els dos aspectes que s'esmentaran tot seguit fan referència a la naturalesa semàntica de l'obra.

— El DRL és un diccionari conceptual, encara que no és una obra onomasiològica, en el sentit tradicional d'aquest terme.

Si bé hom entén que la onomasiologia és aquella part de la semàntica que estudia els diferents significants que corresponen a un significat determinat, al DRL no trobem res semblant a un diccionari de sinònims ni tampoc a un diccionari de definicions. És un diccionari, que tal com s'ha esmentat a l'apartat 1 se centra en les restriccions semàntiques que els predicats imposen als arguments que seleccionen.

3. Ometo d'aquestes entrades les exemplificacions que figuren al text original.

- El DRL combina una caracterització intensional amb una caracterització extensional dels arguments.

A les entrades del diccionari es proporciona informació referent a la forma com es restringeixen semànticament els arguments. En aquest sentit és important destacar que el DRL dona vincles parcials entre la intensió i l'extensió dels conceptes i estableix classes lèxiques per especificar les restriccions que els predicats imposen als seus arguments.

Ara, un punt que és important d'esmentar, i que em permetrà introduir les consideracions que voldria fer a l'apartat següent, és que el DRL es presenta fonamentalment com un diccionari d'extensions, cosa que està relacionada amb el fet que el DRL en realitat estableix inductivament les classes lèxiques dels arguments amb els quals es combina qualsevol predicat objecte d'anàlisi.

3. Sobre les relacions entre intensió i extensió al DRL

Al text de la ponència s'insisteix que la proposta lexicogràfica feta al DRL consisteix a reduir la informació intensional dels lexemes predicats i a ampliar la informació extensional de naturalesa no designativa dels seus possibles arguments.

Per posar-nos d'acord amb la terminologia, assumeixo que els termes intensió / extensió reinterpreten els termes que Frege (1892) va modelar per mitjà de la distinció entre contingut informatiu d'una expressió i l'objecte que selecciona aquesta expressió (Sinn / Bedeutung; sentit / referència). En semàntica realista i, més concretament, en semàntica de models, aquests termes han servit per a parlar de la interpretació de propietats; així, una definició extensional d'una propietat consistiria a donar el conjunt o conjunts d'individus que tenen aquestes propietats. Una definició intensional de propietats consistiria a donar els criteris que un individu ha de tenir per tal de satisfer la propietat. La definició intensional pretén copsar el sentit o concepte associat amb el predicat. Així, una manera formal de distingir entre l'extensió i la intensió de les expressions de les llengües naturals és distingir entre la referència de l'expressió en algun índex (parell de món, temps) i la funció des d'índexs a referents en aquests índexs.

La qüestió que es pot plantejar, aleshores, és fins a quin punt aquestes nocions poden ésser útils a la lingüística aplicada i, més concretament, a la lexicografia.

La meua impressió és que, quan s'afirma:

1. «El proyecto DRL (...) constituye un intento de analizar la relación semántica que se establece entre predicados y argumentos, pero considerada desde los primeros, no desde los segundos»,
s'opta en realitat per una proposta intensional.

Crec que el que realment es fa és donar informació intensional sobre les classes possibles d'arguments amb les quals es pot combinar un determinat predicat, sobre els tipus semàntics que poden ocupar la posició d'argument i, tot seguit, aquesta informació s'exemplifica extensionalment.

Així mateix, quan s'afirma:

2. «el DRL (...) ofrecerá vínculos parciales entre la intensión y la extensión de los conceptos. Una buena razón para hacerlo es el hecho de que la información extensional que contiene el DRL no se puede deducir de la intensional.», s'opta en realitat per una caracterització intensional dels arguments.

Crec que la proposta lexicogràfica no és altra cosa que un intent de classificar intensionalment els conjunts d'extensions corresponents a cada un dels arguments. Si el DRL pretén caracteritzar les classes d'entitats que poden aparèixer com a extensió dels seus arguments, en realitat practica una caracterització intensional, no del predicat en si, sinó dels arguments possibles.

Finalment, considereu la següent afirmació:

3. «El DRL proporciona ejemplos para todos estos sustantivos como argumentos internos del verbo *errar*, aunque no los ordena alfabéticamente, sino conceptualmente. Es posible que falte alguno en la lista o que alguno de los que contiene se pueda desdoblar (tenemos *golpe*, pero podríamos añadir *manotazo*, *bofetón*, *puntapié*, *pisotón*, etc.). Recuérdese que la pregunta es si esta lista se puede obtener automáticamente conociendo la intensión de *errar*; y parece claro que la respuesta es NO».

Aquí es planteja el problema teòric de com convé o com es poden delimitar les classes lèxiques en una obra lexicogràfica.

En aquest sentit, els interessos lexicogràfics pràctics d'indicar les combinacions semàntiques possibles d'un predicat qualsevol topen amb l'interès lexicològic d'oferir límits teòrics als paradigmes lèxics.

Com es delimiten les extensions? Com ens referim a conjunts? Recordem que, d'acord amb la teoria de conjunts, aquesta tasca es pot fer bàsicament per dos procediments: per enumeració (especificant tots els elements que componen l'extensió o conjunt) o per comprensió (donant una propietat que posseeixen tots els elements del conjunt i només aquells; és a dir, donant una propietat l'extensió de la qual sigui el conjunt en qüestió). Al DRL s'ha tendit, per sentit pràctic, a optar per la primera via i segons el resultat de l'enumeració s'ha proporcionat una breu caracterització per comprensió dels membres del conjunt.

Des d'un punt de vista lexicològic, al DRL potser queda pendent justificar per què les classes semàntiques són delimitades d'una manera o d'una altra, que seria allò que —com reconeix el mateix autor— constituiria una autèntica proposta intensional. L'ideal seria trobar al DRL informació més detallada referida a la delimitació de les propietats que defineixen les classes intensionals de les extensions argumentals.

Com que les classes d'arguments al DRL queden bàsicament establertes per enumeració dels membres del conjunt, la dispersió de les classes és molt gran, cosa que evidentment té l'avantatge ja esmentat més amunt de contribuir a la completesa i exhaustivitat de l'obra. Un mateix membre pot

estar associat a classes semàntiques distintes en diferents entrades predicatives i aquesta possibilitat dificulta la tasca de comprensió de les classes semàntiques.

Per exemplificar el punt que s'acaba de comentar, vegeu les classes semàntiques que delimiten els arguments de l'adjectiu *certero* (els subratllats són meus). Noteu que dels M(embres) es pot passar a la C(lasse) per inducció, però no a l'inrevés. És a dir, l'esquema que tenim és $M > C$, i no $C > M$:

A. SUSTANTIVOS QUE DENOTAN EXAMEN, INTERPRETACIÓN, JUICIO O ANÁLISIS DE ALGO. TAMBIÉN CON OTROS QUE DESIGNAN, POR EXTENSIÓN, EL RESULTADO DE ESTOS PROCESOS INDAGATIVOS: análisis, cálculo, diagnóstico, conclusión, explicación, crítica, comentario, balance, valoración, veredicto, dictamen, visión.

B. SUSTANTIVOS DE CARÁCTER PROSPECTIVO QUE DENOTAN CONJETURA O ESTIMACIÓN SOBRE LO FUTURO O LO DESCONOCIDO. TAMBIÉN CON ALGUNOS QUE DESIGNAN OTRAS NOCIONES CERCANAS RELACIONADAS CON LO QUE SE TEME, SE DESEA O SE CREE QUE HA DE SUCEDER: pronóstico, premonición, predicción, presagio, previsión, adivinación, futuro, proyección.

C. SUSTANTIVOS QUE DESIGNAN DIVERSAS FORMAS DE ORGANIZAR, PLANEAR O ABORDAR UNA ACTIVIDAD O UN ASUNTO: enfoque, planteamiento, estrategia, orientación.

D. SUSTANTIVOS QUE DESIGNAN LA ACCIÓN O EL EFECTO DE REFLEXIONAR SOBRE UNA MATERIA, ASÍ COMO ALGUNAS DE LAS FORMAS DE PRESENTAR LOS RAZONAMIENTOS OBTENIDOS: argumento, hipótesis, supuesto, pensamiento, reflexión, idea, criterio, máxima, postulado, tesis.

E. OTROS SUSTANTIVOS QUE DESIGNAN DIVERSAS MANIFESTACIONES VERBALES, MÁS FRECUENTEMENTE SI SE DIRIGEN A ALGUIEN PARA ACONSEJARLO O ADVERTIRLE DE ALGO: palabra, declaración, frase, acusación, aviso advertencia, denuncia, consejo.

F. OTROS SUSTANTIVOS; POSIBLES USOS ESTILÍSTICOS

Un cop plantejades aquestes reflexions sobre l'ús de les nocions *intensió* i *extensió* en una proposta lexicogràfica innovadora com és la del DRL, al darrer apartat voldria exposar algunes qüestions que sembla que queden obertes en el disseny de l'obra.

4. Qüestions obertes

La primera qüestió fa referència al fet que no estic segura que sigui pertinent fer la distinció entre *denotar* i *designar* que s'estableix al DRL en les classes d'arguments. (Vegeu l'entrada *certero* de més amunt). Així, la caracterització intensional de les classes lèxiques remet a classes d'arguments que poden formar part de l'extensió del predicat, però pròpiament no designen, perquè en la designació intervien correlats de món, temps i situació que aquí no són presents.

La segona qüestió fa referència a l'establiment de les classes lèxiques. Per què aquestes classes i no unes altres? No veig que existeixi una forma objectiva de delimitar les classes d'arguments. Dit altrament, si ens trobéssim amb algun argument nou, fóra difícil identificar l'assignació d'un membre a una classe determinada.

La tercera qüestió es planteja entorn de la pregunta següent: què fa que un element d'una determinada categoria gramatical sigui predicat?

1. Si la resposta és que tingui arguments, segurament hi ha predicats que simplement estableixen una selecció-c(ategorial) dels seus arguments, però no arriben a establir una selecció-s.

Un adjectiu com *interesante* és indubtablement predicat, ja que selecciona-c un argument extern. Un nucli de grau com *demasiado* és indubtablement predicat, ja que selecciona-c un SA o un SAdv. Ara, ¿s'han d'excloure aquests predicats del DRL? Potser es podria pensar que, per a certs predicats, n'hi hauria prou a incloure l'entrada i la seva selecció-c, sense pretendre fixar exhaustivament les classes del seus possibles arguments.

2. Tal com ho veig aquest treball obliga a replantejar per a molts casos els límits teòrics entre predicats – arguments i entre predicats – adjunts, tal com s'han entès aquests termes en teoria lingüística.
3. Un cas problemàtic és el que introdueixen els adjectius relacionals, que mostren un doble comportament com a predicats i com a arguments. Per exemple, l'adjectiu *bacteriano* té un comportament com a predicat a *placa bacteriana* però, en canvi, té un comportament com a argument a *invasión bacteriana*.⁴
4. Sobre metàfores i sentits figurats. Si ens poséssim d'acord que les metàfores i les extensions figurades són el resultat de processos conceptuals o cognitius, aleshores difícilment els paradigmes extensionals podrien recollir exhaustivament les classes d'entitats que proporcionen l'extensió figurada del concepte, perquè, fora dels casos ja lexicalitzats, no veig que hi hagi forma objectiva de dir que tal predicat té arguments que són extensions semàntiques i que tal altre no en té.

Per acabar, aquestes qüestions no fan sinó posar de manifest que es tracta d'una obra que suscita un gran interès pel seu caràcter immensament innovador. Estic segura que serà una obra fonamental de la lexicografia espanyola.

Referències

- Frege, Gottlob (1892). Ueber Sinn und Bedeutung. *Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik* 100: 25-50.
- Sánchez, Aquilino (2001). *Gran diccionario de uso del español actual*. Madrid: SGEL.

4. Dec aquests exemples i altres de semblants (p.e., *coche papal* vs. *visita papal*; *cerveza alemana* vs. *decisión alemana*) a Gemma Boleda (c.p.).